

Zitierhinweis

Šmahel, František: review of: Lucie Doležalová / Michal Dragoun (eds.), *Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor*, Praha: Scriptorium, 2020, in: *Český časopis historický*, 2020, 2, p. 489–493, DOI: 10.15463/rec.86200950

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a–63a UrhG) zulässig.

Paškův drsný staroutravistický protipřevrat o rok později. S účastí pražských zástupců provedená volba Ferdinanda I. Habsburského českým králem, pro současníky zřejmě jediné možné východisko z aktuální politické a nábožensko-mocenské krize, znamenala pak jednoznačný, byť ne okamžitý, konec staroměstských ambicí.

Připomenutí tří – podle mého mínění nejzávažnějších – studií recenzované publikace posloužilo nejen k tomu, doložit potenciál aplikace přístupu „nových kulturních dějin“ pro dobu husitskou, ale především ukázat ohromnou inspirační hodnotu této knihy i pro následující historická období. Je to další z důkazů, že podstatné koncepční inovace se (celoevropsky) dějí zejména na poli středověkých dějin.

Jiří Pešek

Lucie DOLEŽALOVÁ – Michal DRAGON (edd.)

Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor

Praha, Scriptorium 2020, 456 s., 50 obr., ISBN 978-80-880-13-98-3.

Dvě zdánlivé drobnosti mohou čtenáře zmást i zaujmout na první pohled. Škrtnuté jméno Oldřich před jménem Kříže z Telče na obálce a počet 250 přiznaných výtisků v tiráži na poslední straně. Nejprve k číslu pro každého autora zarmucující, avšak v dnešních poměrech reálné. Historiků i medievistů je mnohem více než kdykoli předtím, záplavu publikací je však i pro ně obtížné sledovat, natož si je pořídit a skladovat. Na vině je často roztržičnost výzkumu na parciální sondy do méně prozkoumaných oblastí, neboť se tak lze snadněji přiblížit k pracovním pozicím i grantům. Skutečnost však není tak černá. Dříve, myslím tím před rokem 1989, si bylo možné o publikaci sebe lepšího výzkumu namnoze jen zdát. Dnes se zase nelze plně spolehnout na elektronické knihy, které si kdekdo bude moci vložit do nějakého cloudu. Kdo ví, co se může stát, zatím platí *littera scripta manet*, ovšem jen na papíru. A v tomto případě je to zvláště na místě, neboť, jak úvodem dodávám, jde o dílo, jež může být vzorem dalším týmovým výzkumům interdisciplinární povahy.

Zůstává vysvětlit, proč mne zaujalo proškrtnutí jména Oldřich, když každému, kdo kdy o Křížovi z Telče četl nebo slyšel, se vždy vybaví i jeho křestní jméno. Lucie Doležalová, *spiritus agens* a spolu s Michalem Dragounem odpovědná za vedení a publikaci grantového projektu, čtenáře trochu napíná, když teprve na s. 21 začíná objasňovat, jak k chybnému pojmenování došlo. Je vůbec pozoruhodné, proč takový odborný zájem o muže, který nad jiné soudobé *litterati*, jak se označovali středověcí vzdělanci znali latiny, ničím nevynikal, a který dříve, než se stal existenčně zajištěným kanovníkem treboňské augustiniánské kanonie, se živil jako kopista a školní správce bez univerzitního gradu. Poštěstilo se mu, co málokomu z jeho kolegů. Část knih, které přepsal pro sebe, nebo které objednatelé nezaplatili, si sebou přinesl do treboňského kláštera, kde se spolu s jinými rukopisy, jež zde z různých složek sestavil, doplnil či glosoval, dochovaly až do našich dnů.

Je na čase uvést, že kniha by nemohla vzniknout, kdyby Michal Dragoun, Adéla Ebersónová a Lucie Doležalová nedali autorskému týmu k dispozici svůj do tisku připravený soupis rukopisů středověkých knihoven augustiniánských kanovníků v Třeboni

a v Borovanech. Z rozvrhu knihy nepřímo plyne, že úzká součinnost vydavatelů s autory předznamenala nejen vzájemnou provázanost řady kapitol, ale i dosažené poznatky, jež jsou částečně podány oběma vydavateli již v „Úvodu“ a shrnuty Lucií Doležalovou v „Závěru“. Prostřední, nejrozsáhlejší část, tvoří 24 dílčích pojednání rozčleněných do pěti oddílů.

Úvod začíná předběžným varováním Lucie Doležalové před očekáváním jednoznačných odpovědí na položené otázky. Ačkoli zkoumaný soubor činí 52 kodexů, v nichž Kříž z Telče popsal více než 4300 folií a nejméně dvojnásobný počet listů doplnil vlastními poznámkami, existují zřejmě další, dosud neidentifikované svazky z jeho rukou. Kontextualizaci a interpretaci tohoto korpusu stěžuje mimo jiné dnešní podoba rukopisných svazků, jež nemusí vždy odpovídat jejich původnímu stavu a složení. Proto je obtížné nalézt odpověď na otázku, zda Kříž do svých svazků záměrně zahrnoval i opisy jiných kopistů a do jaké míry se v opisech odrážejí jeho osobní zájmy. Právě tak není snadné zjistit, zda věřil či rozuměl všemu, co opisoval. U tak rozsáhlého a různorodého korpusu lze podle Lucie Doležalové s jistotou prohlásit jen velmi málo. Pochyby a neustálá snaha o verifikaci poznatků stále náležejí k etickému pozadí vědecké práce. Také však platí, že dosažené poznání má svou váhu do doby, než bude překonáno. A to může být, jak v tomto případě předvídám, v nedohlednu.

Úřední prameny vypovídají o Křížovi jen velmi málo, dokonce nefiguruje ani v univerzitních záznamech. Povědomí o sobě však dal ve více než 150 kolofonech a margináliích svých rukopisů. Díky tomu známe i datum jeho narození (24. 12. 1434), což je u jeho současníků velmi vzácné. Další zpráva o něm je až z března 1454, kdy už přepisoval texty nejen ve staré češtině, ale i v latině. Snad se tehdy živil i jako učitelský pomocník na školách v Telči a ve Žďáru. O rok později ho zastihujeme na škole v Soběslavi, v lednu 1457 je doložen na škole v Roudnici nad Labem. V roce 1458 se pravděpodobně dal zapsat na pražskou univerzitu, neboť jinak by mezi dubnem a listopadem následujícího roku nemohl v koleji Václava IV. přepsat tři rozsáhlé kodexy. Lucie Doležalová předpokládá, že se zde mohl zdržet i déle, nejspíše však jen do jara 1462, jak dodávám, neboť od té doby byla při zkouškách a jiných univerzitních aktech striktně požadována přísaha na kalich a kompaktáta. Kříž jako katolík poslušný papeže tak jistě odmítl učinit a tím si uzavřel cestu k domácímu gradu.

Z Prahy však neodešel, obživu našel jako kněz při hradní katedrále a horní konsistoři, s níž se roce 1467 přemístil do katolické Plzně. Podle svědectví kolofonů všude, kde přebýval, ať to bylo v Nepomuku (1474–1475), v Soběslavi (1476–1478) nebo v Horšovském Týně (1478) opisoval knihy, i když se někde živil jako kazatel a jinde jako oltářník či učitel. Koncem listopadu 1478 je Kříž z Telče dosvědčen jako novic augustiniánské kanonie v Třeboni, v níž pak jako kanovník setrval až do 25. března 1504, kdy zemřel. Slušné životní zajištění a bohatá místní knihovna ho oprostily od neustálého opisování. Tu a tam něco ještě přepsal, zvláště náboženské polemiky, jinak jen knihy doplňoval o přidané obsahy, poznámky a doplňky.

Představu o pomyslné Křížově knihovně složené z rukopisů, které opsál nebo glosoval, důvtipně podal Michal Dragoun tím, že odlišil svazky s významným písarským podílem samotného Kříže (24), od rukopisů druhé skupiny s jeho menšími zásahy (15), dále od tří svazků s opisem bible a dalších čtyř rukopisů, které získal před příchodem do

Třeboně (7), nebo s nimiž se setkal až v tamější klášterní knihovně (8). Poslední třetí skupinu tvoří rukopisy s minimálními zásahy (13) a kodexy bez jeho zásahů, které buď získal před příchodem do kanonie (3) nebo až zde (10). K treboňským inkunábulím Kříž zřejmě nepřilnul, neboť jeho vpisky se podařilo zjistit zatím jen v jedné z nich. Michal Dragoun u jednotlivých rukopisů orientačně udává obsah, upozorňuje na části psané samotným Křížem a uvádí místní i časové údaje obsažené v jeho kolofonech. Lze jen uvítat, že o spisech pojednaných v dalších kapitolách se čtenář dozví z odkazů poznámek.

V posledním oddíle Úvodu Lucie Doležalová shrnula poznatky vlastní i celého týmu do formulace, že Kříž z Telče byl bezesporu více písařem než autorem. Vedle dvou dopisů mu lze dosti spolehlivě připisat čtyři promluvy na vyšších školách a snad i některé autorské vklady do opisovaných děl. Také jeho překladatelská činnost se omezila na překlad *Pašije podle sedmi hodin kněžských* a snad i na *Hádání Milosrdenství a Spravedlnosti před Bohem v den súdný*. Naopak jako glosátor je Kříž ve zkoumaných rukopisech takřka všudypřítomný, a to často tam, kde mohl dát najevo své pevné katolictví. Nejvíce ze všeho se však uplatnil jako kopista a namnoze mu patří i zásluha za uchování odjinud neznámých děl naší i cizí literatury.

Většina textu knihy je věnována Křížovým opisům, jež vydavatelé rozčlenili do pěti skupin. Hned první z nich s názvem „Školské texty“ naznačuje dvojí přínos týmového výzkumu. Předně přibližuje školskou i literární činnost samotného Kříže z Telče, a to jak jejím výkladem, tak i edicemi děl, která tento zvědavý a pilný muž sám napsal nebo přetvořil. Za druhé tu čtenář získá poučení o některých žánrech a typech středověké učenosti, které je jinak nutno hledat ve specializované literatuře. Z první tematické skupiny lze v této souvislosti uvést drobné texty o pythagorejském písmenu Y, o hebrejských písmenech i o návodu, jak si zlepšit paměť. Autorkou těchto kapitol je Lucie Doležalová, která se rovněž zabývala opisy školských promluv. Na edici tří konceptů řeči při nástupu rektora školy se podílel Pavel Tríska, latinské texty přeložil Jan Ctibor, a to včetně několika desítek veršů převzatých ze skladby Jindřicha Septimellensis, *De diversitate Fortunae et Philosophiae consolatione*, které zakončují promluvu rektora při jeho rozloučení se školou. Ani tímto textem Kříž neprozrazoval mimořádnou znalost literatury školského původu, jak dodávám, neboť v pražských knihovnách se dochoval v mnoha opisech, a kromě toho jej uvádí katalog knihovny Rečkovy koleje. V posledním příspěvku této skupiny Dominika Kecsovová uvedla a vydala Křížův seznam sedmdesáti dvou jazyků, který převážně vznikl kompilací více pramenů.

K druhému úseku, který zahrnuje odborné texty, spojily síly erudované a na slovo vzaté badatelky. Zuzana Silagiová uvedla, v příloze vydala a jistě i kontrolně propočítala deset úloh sbírky zábavné matematiky, kterou si Kříž pořídil v době svého působení na škole v Soběslavi. Ve stejné době a na stejné škole Kříž poměrně pečlivě a bez vlastních vsuvek či úprav opsál zdravotněnou část pseudo-aristotelovského spisu *Secretum secretorum*. Pavlína Cermanová zjistila, že Kříž našel předlohu v jednom z pražských rukopisů, a to ve verzi zaznamenané Tomášem z Cantimpré v *Liber de natura rerum*. Kříž z Telče měl všestranné zájmy, v případě souboru jeho opisů textů meteorologické povahy mohlo dokonce jít, jak naznačila Barbora Kocánová, o praktický zřetel předvídaní počasí. Totéž by se dalo říci

o opisech textů zdravotnědného zaměření, jež ve dvou kapitolkách podrobně prozkoumala Hana Floriánová. V první se zabývala texty k pouštění krve, v druhé spisy s lékařskou diagnostikou zaměřenou na zkoumání moči a pulsu.

Třetí oddíl s názvem Náboženská kontroverze zahrnuje i dva Křížovy dopisy, jediné texty, které je mu možné připsat jednoznačně. V prvním z počátku roku 1463 Kříž píše jinak neznámému svému podporovateli Janu Nosidlovi z Litoměřic o čtyřech důvodech pro zrušení kompaktát, jež na dvoře Jiřího z Poděbrad 13. srpna 1462 vyhlásil papežský legát Fantino della Valle. Lucie Doležalová vyložila i vydala také druhý list, který Kříž, tehdy kazatel v Soběslavi, zaslal v roce 1477 kališnickému faráři Tobiašovi do blízkého Tábora. List je poměrně rozsáhlý a vedle očekávané polemiky proti laickému přijímání pod obojí přináší dílčí průhled do soudobého života. Oba texty do češtiny přeložil Jan Ctibor. Dušan Coufal již před lety identifikoval v rukopise NK I F 18, který patřil Křížovi, pět traktátů Jana z Hradce. Průzkumem dalších textů uvedeného rukopisu autor důvodně rozeznal dvě interrogatoria proti wyclifitům, jež rovněž pocházejí od tohoto dříve téměř neznámého pražského mistra. Tereza Kolmačková přispěla edicí Křížova výtahu z díla Václava z Krumlova *De signis hereticorum* z roku 1450. Jelikož zmíněný traktát dosud nebyl vydán, je tento výtah, zahrnující všech 31 poznávacích znaků kacířů, pro badatele postačující náhradou. Součástí toho oddílu jsou i tři drobné invectivy proti Rokycanovi, které jsou známy pouze z Křížova opisu. Vydala je a přeložila Anna Pavlíková.

Čtvrtý oddíl, věnovaný zbožnosti, začíná seznámením s biblí, jejíž celek si Kříž z Telče vytvořil ze tří jinak samostatných rukopisů, z nichž dva obsahovaly části Zákona starého a třetí Zákon nový. Adéla Ebersonová se zaměřila především na doplňky, opravy a poznámky psané Křížovou rukou. Rozdělila je do čtyř skupin, z nichž nejvíce mne zaujaly poznámky bez přímé souvislosti s biblickým textem. Je příznačné, že ani ony nebyly Křížovým autorským dílem. V další kapitole se Lucie Doležalová zabývá nedbalým opisem propedeutického spisu Tomáše z Irska *De tribus punctis essentialibus christianae religionis*, který mladého Kříže zaujal snad i proto, že jej arcibiskup Arnošt z Pardubic připojil ke svým Statutům z roku 1349. Tak jako ve všech ostatních příspěvcích i v tomto čtenář může získat řadu málo známých nebo vůbec neznámých poznatků. Vzhledem k zájmu, který Kříž projevoval o přijímání svátosti oltářní, nepřekvapí, že si krátce po zrušení kompaktát přepsal *Dialogus rationis et conscientiae de crebra coommunione*. Ani tento Křížův opis nevybočil z řady jiných, které jsou podle výstižné charakteristiky Michaela Lužného typické pro jeho „tvůrčí kompilování“. Oprávněně proto Lucie Doležalová hned v následující kapitole o variacích kázání s tématem novoročních dárků mluví o Křížově „tvůrčím opisu“ Johlína z Vodňan s pozoruhodným, odjinud zatím nedoloženým exemplarem. Pětici příspěvků této části uzavírá Dragounův soupis nekrologických záznamů, jež Kříž vlastní rukou v letech 1486–1491 porůznu vepsal do tří rukopisů.

Poslední část speciálních studií se zabývá českými texty. Překvapením pro mnohé může být hned úvodní pojednání Jakuba Sichálka o staročeské lyrice. Dominantní místo Kříže z Telče v recepci české poezie plyne z poznatku, že většinu ze souboru 105 dnes známých skladeb obsahují dva třeboňské rukopisy opsané jeho rukou. Kříž podle autora nebyl jen kopistou skladeb, ale i jejich kolektorem a pořadatelem. Zda mu šlo více o kumulaci

či selekci, zatím nelze spolehlivě říci. Význam kolofonů názorně dokládá studie Kateřiny Volekové o staročeských pašijových hodinkách, které Kříž podle vlastních slov excerpoval a přeložil z latinských pašijových meditací Jordana z Quedlinburgu pro neznámého boleslavského kanovníka Ondřeje z Plané. Nejde tu jen o pohled do Křížovy překladatelské dílny, neboť v jeho autografu se zrcadlí postupný proces vzniku české adaptace kněžských pašijových hodiněk.

Nedílnou částí textu je též edice, jak je tomu i u dvou dalších příspěvků, jejichž autorkou je Andrea Svobodová. Zatímco v prvním z nich se věnuje textové tradici staročeské modlitby Otčenáše na základě všech dochovaných verzí, v druhém se zabývá staročeskými výklady téže modlitby. Výklad v Křížově sborníku je jedinečný z hlediska textového dochování. Vzhledem k tomu, že Kříž ve svých sbornících nezdědka zachoval jediné znění staročeských literárních památek, je zářející jejich grafická podoba. Podle Kateřiny Volekové Křížův pravopisný systém sice během čtyřiceti let prošel jistým vývojem, nevykročil však z mezí mladšího typu spřežkového pravopisu. Nejspíše tomu tak bylo proto, že si Kříž ve svých opisech, z nichž většinu tvořily latinské texty, nenavykl užívat diakritická znaménka.

Po stručném závěru, v němž Lucie Doležalové mimo jiné připomněla, že Křížovy sborníky jsou dobově podmíněným jevem krátce před rozšířením knihtisku, následují informace o autorkách a autorech, dobře koncipované résumé, rejstřík citovaných rukopisů i tisků a spolehlivý rejstřík osob. Postrádat snad lze jen soupis děl, která Kříž opsal, ten však z větší části přinese soupis treboňských rukopisů. U skutečně přínosných děl mívám jako recenzent tíživý pocit, že nejsem s to postihnout vše, čím vším přispělo k dosavadnímu poznání. Je tomu tak i v tomto případě.

František Šmahel

Guy THEWES – Martin UHRMACHER (Hrsg.)

Extra muros. Vorstädtische Räume im Spätmittelalter und früher Neuzeit. Espaces suburbains au bas Moyen Âge et à l'époque moderne

(Städteforschung, Reihe A: Darstellungen, Bd. 91)

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 2019, 521 s., ISBN 978-3-412-22273-4.

Sabine von Heusinger – Susane WITTEKIND (Hrsg.)

Die materielle Kultur der Stadt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit

(Städteforschung Reihe A: Darstellungen, Bd. 100)

Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 2019, 256 s. (s. 121–136 barevné přílohy na křídě), ISBN 978-3-412-51612-3.

Už doslova několik běžných metrů čítající ediční řada byla obohacena o dva zajímavé sborníky, které je třeba stručně představit. Úvodem lze rovnou konstatovat, že se přes svůj rozsah (týká se zejména prvního z nich) ani zdaleka nemohly dotknout všech důležitých aspektů, ba řadu z nich ani naznačit. Nicméně i tak, ba možná právě proto, si zaslouží pozornost, aby se na ně navázalo. A zároveň si uvědomit, kde je „třeba přidat“.